

Anderhalve eeuw landbouwsucces

Boter, kaas of eieren?

De sterke groei van de bevolking in de achttiende en negentiende eeuw, in Nederland en elders in Europa, leidde tot spanningen op het gebied van de voedselvoorziening. Halverwege de jaren veertig van de negentiende eeuw ging het mis. Een nieuwe aardappelziekte, de phytophthora, richtte in 1846 een ravage aan bij de aardappeloogst. Tot overmaat van ramp mislukte ook de roggeoogst in grote delen van Noordwest-Europa. Miljoenen Ieren verhongerden of emigreerden desperaat naar de Verenigde Staten. De levensstandaard en levensverwachting op het Vlaamse platteland bereikte dieptepunten. In ons land overtrof voor het eerst sinds mensenheugenis het sterftecijfer weer het geboortecijfer.

Nu, honderdvijftig jaar later, zijn in ons land vijfmaal zoveel inwoners beter gevoed dan ooit en produceert de landbouw eerder te veel dan te weinig. De vraag is hoe dat mogelijk was.

De voornaamste verklaring voor de groei van de landbouwproductie moet, tot 1880, gezocht worden in de verbetering van de kwaliteit en de vruchtbaarheid van de grond. Uit bedrijfsboekhoudingen uit de negentiende eeuw blijkt dat boeren steeds meer geld besteedden aan het aankopen van middelen die als mest konden dienen, zoals stadsbeer, lompen, terpaarde en havenslijk. Ook werd er meer tijd gestoken in het op rijen zaaïen van de gewassen en het wieden en bewerken van het land. Stoomgemalen hielden de grondwaterstand beter op peil. Stapje voor stapje slaagden de boeren er zo in de grondproductiviteit te verhogen. Rond 1865 kwam het einde van dit 'traditionele' intensiveringstraject in zicht. Door de stijgende loonkosten en duurdere mest werd het voor boeren moeilijker om via deze weg de productie te verhogen.

Aan het begin van de jaren tachtig werd de stagnatie van de productie vrij plotseling en krachtadig doorbroken. De opbrengsten per hectare bereikten opeens recordniveaus en lagen binnen enkele jaren twintig procent boven het niveau van de jaren

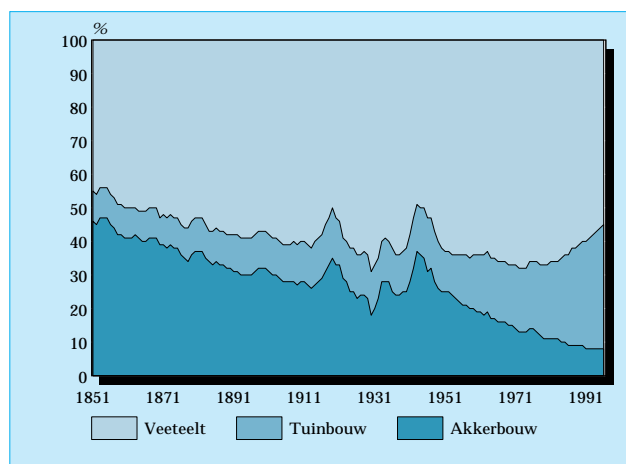
1865-1880. Dit was mogelijk door een toenemende beschikbaarheid van mest.

Mestvoorziening

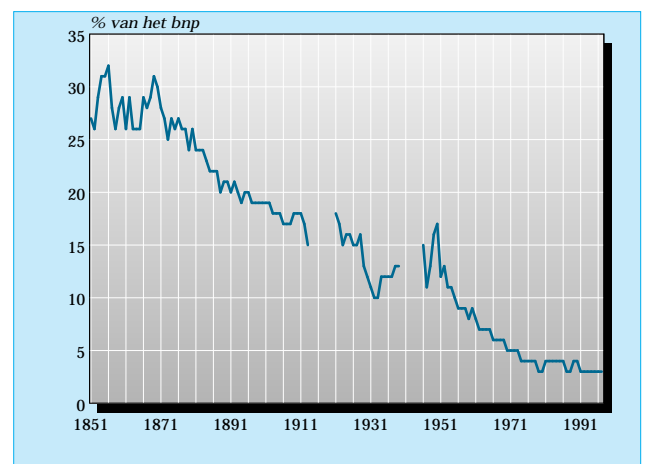
Het ontginnen van de prairies in de Verenigde Staten, de aanleg van spoorwegen en de daling van de vrachttarieven leidde tot de verscheping van grote hoeveelheden goedkoop graan naar Europa. Kleine boeren in Gelderland en Drenthe maakten van de lage graanprijs gebruik om meer voedergranen op de markt te kopen en de productie van varkens uit te breiden. Dit werd in de jaren negentig gevolgd door een snelle stijging van de import van lijnzaad en lijnzaadkoeken en een forse toename van het aantal runderen. Door de toename van de veestapel werd een van de grootste knelpunten van het traditionele bedrijf, de mestvoorziening, opgelost, althans ten dele.

Na 1895 neemt ook het gebruik van kunstmest toe. In sommige streken, zoals de Veenkoloniën, heeft dit snel tot spectaculaire veranderingen in het landbouwbedrijf geleid. Landelijk is een

Productie van de landbouw naar sector

Productie landbouw

Slakkenmeel als kunstmest nabij Hoogwoud, februari 1939.

duidelijke invloed van de toename van het kunstmestgebruik op de opbrengsten per hectare pas vanaf de jaren twintig aantoonbaar. Tot die tijd leverde de toegenomen mestproductie een grotere bijdrage aan de groei van het mineralengebruik dan de groei van het kunstmestgebruik.

Pluimveeteelt

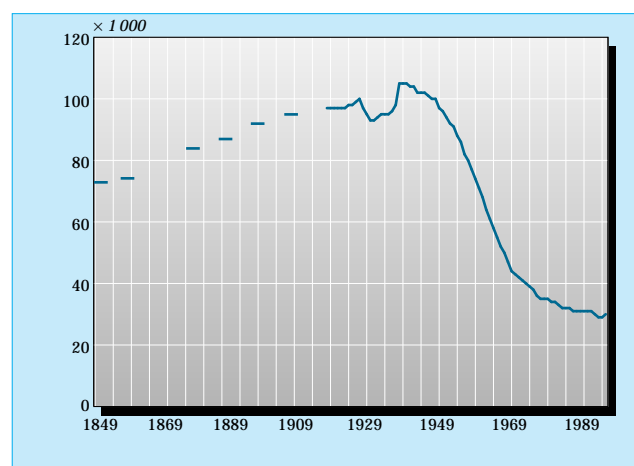
Van de Eerste Wereldoorlog heeft de Nederlandse landbouw goed kunnen profiteren. De Nederlandse boeren waren optimaal voorbereid om in de gaten te springen die de oorlog in de buurlanden had geslagen en gedurende de jaren twintig namen de productie, de export en de opbrengsten dan ook sterk toe. In deze jaren heeft ons land op het gebied van productiviteit en het

gebruik van kunstmest een voorsprong genomen op de omliggende landen. Dat gebeurde overigens mede dankzij de grote materiële en sociale schade die de oorlog in Frankrijk, België en Duitsland had aangericht. Het grootste succes was ongetwijfeld de pluimveeteelt. In 1906 importeerden wij nog eieren, rond 1930 stak de export van eieren die van kaas al naar de kroon.

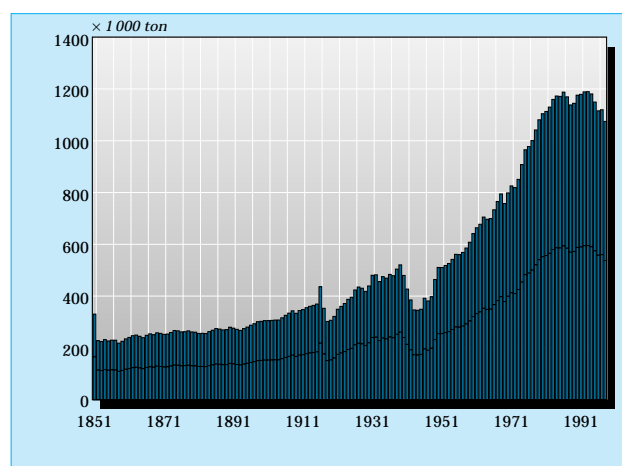
Beschermde landbouw

Tot ongeveer 1930 was de landbouw niet beschermd. Hiermee was Nederland in Europa een buitenbeentje. Onder invloed van de extreme prijsdalingen tussen 1929 en 1933 en de boerenlobby – het begin van het Groene Front – was de overheid gedwongen haar landbouwbeleid te veranderen. Binnen enkele

Arbeid in de landbouw

Beschikbare stikstof

jaren functioneerde er een ambtenarenapparaat dat de productie, het transport, de verwerking en de import en export van vrijwel alle landbouwproducten controleerde.

Dat beleid kwam neer op afscherming van de binnenlandse markt en beheersing van de productie. Heffingen op de consumentenprijzen moesten zowel het controlerende ambtenarenapparaat financieren als het geld opbrengen om de inkomens van de boeren te compenseren. Overigens waren de prijzen inclusief de heffingen vaak nog lager dan in de jaren twintig en nam de consumptie van kaas, boter en, tot ongeveer 1933, ook vlees fors toe.

Voedseldistributie

De landbouwpolitiek slaagde en de crisis kon erdoor worden verzacht. De boereninkomens verbeterden pas echt goed na de devaluatie van de gulden in 1936 en het aarzelend herstel van de wereldprijzen rond dit jaar.

Aan het eind van de jaren dertig nam de dreiging van een oorlog toe. Op het ministerie van Economische Zaken werd dit serieus genomen. Onder leiding van S.L. Louwes werd er alles aan gedaan om Nederland op de oorlog voor te bereiden. Onder leiding van Louwes en dankzij het beleidsapparaat dat de crisiswetgeving uitvoerde, werd de landbouw snel en drastisch omgeschakeld. De veestapel werd ingekrompen, de distributie van bedrijfsbehoeften werd gecentraliseerd en er werd een productiecontrole op bedrijfsniveau ingesteld. Deze politiek was succesvol: tot de hongervinter kwamen ook de armere lagen van de bevolking de oorlog door zonder voedselgebrek. Het aanbod van groenten verbeterde zelfs fors. Door directe oorlogsschade, inundaties, gebrek aan kunstmest en uitputting van de grond daalde alleen in het laatste oorlogsjaar de landbouwproductie tot een niveau dat te laag was om de voedselvoorziening te garanderen.

Gegarandeerd inkomen

In 1948 lag de landbouwproductie al weer op een vooroorlogs niveau. Het landbouwbeleid veranderde. Het werd nu gericht op kostprijsverlaging, productieverhoging en het zorgen voor een redelijk inkomen voor de boeren. De prijzen werden zo vastgesteld dat het goed geleide, niet al te kleine bedrijf rendabel kon werken. Tegelijkertijd moesten de voedselprijzen laag blijven. Om de boeren ondanks de lage prijzen een redelijk inkomen te garanderen werd de pachtprijsbeheersing uit de jaren dertig en veertig voortgezet.

Het zeker stellen van de boereninkomens was niet de enige reden voor deze politiek. Boeren moesten veel investeren en daarvoor hadden zij zekerheid nodig. Die zekerheid moest voor een deel ontleend worden aan een voorspelbaar prijsniveau en daar moest de overheid een handje bij helpen.

Afstemming op praktijk

Sinds de oorlog is het langetermijnbeleid er ook op gericht geweest de vrije handel in landbouwproducten te her-

stellen. Dit gebeurde eerst in het kader van de Benelux, later in EG- en EU-verband, en ook de GATT-onderhandelingen hebben hier een (bescheiden) bijdrage aan geleverd. De inspanningen op het gebied van voorlichting en onderzoek werden flink opgevoerd. Tijdens vrijwel alle fasen van het onderzoek vond afstemming op de praktijk plaats.

De inspanningen waren succesvol. De exporten namen voortdurend en snel toe. Met uitzondering van een deel van de jaren vijftig steeg de productie onverwacht snel. Mede doordat het aantal boerenbedrijven snel afnam, lagen de inkomens in de boerenbedrijven op een redelijk, soms zelfs op een uitgesproken hoog niveau. De productiviteit nam met gemiddeld ruim vier procent per jaar toe.

Het hoogtepunt van de productiviteitsgroei lag in de jaren zestig, toen de toename bijna zes procent per jaar was. Waarschijnlijk werd deze groei in de jaren zestig deels veroorzaakt door een zeer snelle afname van het aantal kleine, inefficiënte bedrijven. Door ruilverkaveling en steun voor zowel bedrijfsbeëindiging als bedrijfsmodernisering werd van overheidswege deze vermindering van het aantal bedrijven gestimuleerd.

Overschotproblemen

Door de bescherming van de landbouw lagen de prijzen na de jaren veertig voortdurend boven het wereldprijsniveau. In de jaren zestig was dit, in Europees verband, niet werkelijk een probleem. Ten opzichte van het algemene prijspeil daalden de landbouwprijzen namelijk wel. Voor de consument werd voeding om die reden goedkoper.

Subsidiëring van de landbouw betekende weliswaar dat de consument indirect, via de belastingen, een extra prijs betaalde voor zijn voedsel. Maar op middellange termijn werd dit meer dan gecompenseerd door de relatieve prijsdaling van landbouwproducten van ongeveer drie procent per jaar. Een boer krijgt nu net zoveel voor een ei als in de jaren vijftig. En omdat de Europese Gemeenschap (EG) niet zelfvoorzienend was, leidde de productievergroting voorlopig niet tot overschotproblemen, althans niet in de EG.

Productiebeperkingen

Na 1970 ontstonden die overschotten wel. Uiteindelijk leidde dit tot productiebeperkingen, onder andere op het gebied van zuivel en suiker. Tegelijkertijd bleef met name de tuinbouw profiteren van de vergroting van de Europese markt. De gunstige ligging van Nederland ten opzichte van de bevolkingscentra in het Ruhrgebied, rondom Londen en Parijs en in België was hierbij een belangrijke factor. Daarnaast speelde, zeker voor de sierteelt, ook de efficiënte markt een grote rol: op de veilingen vindt de prijsvorming van deze zeer bederfelijke producten snel en goedkoop plaats. Dit voordeel was en is zelfs zo groot dat een toenemend deel van de veilingomzet bestaat uit buitenlandse sierteeltproducten. Ook bij andere landbouwproducten waren lage kosten

*Nieuw land wordt bouwrijp gemaakt met een diepploeg.
Om de structuur van de grond te verbeteren wordt tot wel een meter diep geploegd (1954).*

in de andere schakels van de productiekolom een belangrijke reden voor het succes van de export.

Grootwinkelbedrijf

Toch bleven de maatregelen niet zonder gevolgen. De nieuwe landbouwtechnologie gaf duidelijke schaalvoordelen. De productiebeperkingen en de dalende prijzen leidden ertoe dat het aantal landbouwbedrijven bleef dalen, evenals het aantal mensen dat in de landbouw werkzaam was. De afzetmarkt werd in toenemende mate gedomineerd door het grootwinkelbedrijf: in ons land wordt op dit moment tussen de zestig en zeventig procent van de detailhandel in levensmiddelen gedomineerd door slechts twee inkoopcombinaties. Deze inkopers stellen eisen aan het boerenbedrijf en de agrarische sector. Zij willen af van de hoge prijzen die veilingen in tijden van tekorten kunnen bedingen en eisen meer inzicht in en controle over de productieomstandigheden op de individuele bedrijven.

Nieuwe productietechnieken brengen ook een beter en 'lekkerder' product op tafel. Voorbeelden van zulke producten zijn tros- en vleestomaten. De nieuwe technieken maken het mogelijk deze tomaten rijper te plukken. Vroeger moest de pluk van tomaten worden afgestemd op de transporteerbaarheid, tegenwoordig is dat (ook) de optimale smaak.

Een land krijgt echter de producten die het verdient: van alle Europese burgers geeft de Nederlandse consument het kleinste deel van zijn inkomen aan voedingsmiddelen uit.

Dierenwelzijn

Ook de overheid stelt steeds meer eisen, bijvoorbeeld op het gebied van arbeidsomstandigheden en milieu. Gesteld kan ove-

rigens worden dat bijvoorbeeld op het gebied van mineralenverbruik en -verlies al behoorlijke resultaten zijn geboekt. De consument speelt een dubbele rol. Aan de ene kant is hij gesteld op een goedkope karbonade, aan de andere kant heeft hij meer oog voor het welzijn van dieren. Voorlopig gaat de aandacht nog uit naar het welzijn van 'het dier met een naam'. Er lijkt echter meer aandacht te komen voor de naamloze dieren uit de bio-industrie. Britse supermarktketens hebben de varkensboeren al eisen gesteld om te zorgen voor het welzijn van hun varkens. Het lijkt een kwestie van tijd dat dit in ons land ook gebeurt.

Succesverhaal

De landbouwproductie is sinds 1850 verveertienvoudigd. Per arbeider wordt er meer dan veertig keer zoveel geproduceerd als anderhalve eeuw geleden. De landbouwproductiviteit en de inkomens in de landbouw zijn internationaal gezien hoog. Het verhaal van de Nederlandse landbouw is een succesverhaal.

Er zijn ook kanttekeningen bij dit verhaal. De productie stijgt zo dat de prijzen voortdurend dalen. Milieu, dumping van landbouwproducten op de internationale markt, dierenwelzijn en verzadigde markten vragen om aandacht. Externe partijen stellen steeds stringenter eisen aan het productieproces. Elke dag stoppen acht tot tien boeren met hun bedrijf. Steeds meer bedrijven krijgen een tweede tak buiten de landbouw en meer boeren worden tweeverdiener. De boer zoals wij die nu nog kennen is letterlijk en figuurlijk aan het verdwijnen. ◀

Merijn Knibbe